

Béres Viktor kúriai főtanácsadó, tanársegéd
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar
Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

IX. évfolyam | Vol. IX
2015/2. szám | No. 2/2015
Tanulmány | Article
www.diejp.hu

A hazai nyomozati eljárásokkal kapcsolatos dilemmák

Bevezetés

„Bármily töredékes volt is bűnvádi eljárásunk a múltban, - mégis már az elmúlt századok jogtörténeti adatai arra mutatnak, hogy az előkészítő eljárás régi időtől fogva önálló tagozata a pernek s az ítélőbíró eljárásával nem olvadt össze soha. Már a tizenhatodik századbeli törvényekben nyomára akadunk a vizsgálatnak; a mikor az általános vizsgálat (inquisitio generalis) alatt értették annak megállapítását, hogy bűncselekmény forog-e fenn, - különös vizsgálatnak pedig (inquisitio specialis) a határozott személy ellen irányuló eljárás nevezték {...}” - írta Vargha Ferenc az 1897-es bűnvádi perrendtartásról szóló hivatalos kommentárban.¹

Az 1896. évi XXXIII. törvénycikkkel elfogadott Bűnvádi perrendtartás (I. Bp.) lényegi sajátosságát az adta, hogy különvált a nyomozás és a vizsgálat: előbbi egyszerű gyanú alapján rendszerint az ügyész rendelte és a rendőrség folytatta le; utóbbi esetében már megalapozott gyanúra volt szükség, az eljárás pedig a vizsgálóbíró hatáskörébe tartozott. Az I. Bp. ugyanakkor a nyomozás elrendelésének feltételeit még nem határozta meg.²

Az 1951. évi III. törvény (II. Bp.) a szovjet büntető perrendtartás szabályain és megoldásain alapult. Újszerűsége abban rejlett, hogy első ízben szabályozta önálló főszakaszként az előkészítő eljárás, vagy nyomozás lefolytatását.³ Mindezek mellett lehetőséget adott a nyomozás mellőzésére is: „az ügyész a nyomozás befejezése után, ha pedig az ügy nyomozás nélkül kellően felderítettnek látszik, nyomozás mellőzésével vádiratot készít és azt az illetékes bírósághoz nyújtja be.”

A II. Bp-t módosító 1954. évi V. törvénnyel a nyomozás elrendelésének feltétele a bűncselekmény alapos gyanúja lett, és a meginduló nyomozás az elkövető kilétére utaló kellő mennyiségű adat megléte esetén konkrét személy ellen is megindulhatott. Ha adott személlyel szemben csak egyszerű gyanú volt megállapítható, akkor a terheltté nyilvánítás előtt terheltként nem volt kezelhető és nem volt kihallgatható.

Az 1962. évi 8. tvr. (I. Be.) alapján nyomozás nélkül nem indulhatott közzvadas eljárás, hiszen „{...} elfogadott és hangoztatott tétel volt, hogy a nyomozás - vagyis az eljárás előkészítő szakasza - elvileg egyenjogú és egyenértékű a tárgyalással a tényfelderítés, bizonyítás és jogi megítélés terén egyaránt.”⁴ A feljelentés kiegészítés jogintézményének megalkotásával ugyanakkor szétvált a büntetőeljárás és nyomozás megindításának kezdete. Büntetőeljárás csak bűncselekmény alapos gyanúja esetén, és csak az lehetett indítani, akit bűncselekmény alapos

¹ Balogh Jenő - Edvi Illés Károly - Vargha Ferenc: *A bűnvádi perrendtartás magyarázata II.* Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedés, Budapest, 1897. 1. o. In Fázsi László - Stál József: *A nyomozás nélküli vádemelés lehetőségének kérdéséről a büntetőbíró szemszögéből.* In Belügyi Szemle, 2012/12. szám, 31. o.

² Sléder Judit: *A büntetőeljárás megindítása.* Doktori értekezés. PTE-ÁJK, Doktori Iskola, Pécs, 2010, 10. o.

³ A jogirodalomban az egyik legnagyobb hibájának rótták fel, hogy a nyomozás önálló főszakaszként történő szabályozásával az azonos rangú lett a bírósági főszakasszal. In Sléder: i. m. 18. o.

⁴ Bócz Endre: *A pótmagánvádló.* Ügyvédek Lapja, 2004/2. szám, 21. o. In Fázsi - Stál: i. m. 33. o.

gyanúja terhelt. A feljelentés kiegészítés célja a cselekményre vonatkozó alapos gyanú megállapítása, vagy kizárása volt abból a célból, hogy az alaptalanul indított büntetőeljárásokat minimálisra csökkentsék.⁵

A fenti megoldáson az 1973. évi I. törvény (II. Be.) sem változtatott, amennyiben *ex pressis verbis* leszögezte: „A feljelentés beérkezésétől számított három napon belül a nyomozás megtagadásáról vagy elrendeléséről kell határozni.” A törvény fontos fordulata a „nyomozó hatóság észlelésére” való - kizárólagosság elvén alapuló – utalás, amely ennél fogva esélyt sem adott arra, hogy nyomozati szak nélkül folytatódjon le az eljárás.⁶

A fentiek alapján megállapítható, hogy a történelmi korszakokonként folyamatosan változó eljárásjogi szemlélet hatásai révén egyáltalán nem tekinthető egységesnek a nyomozati szak jelentősége, sőt dogmatikájának szabályozottsága tekintetében is lényeges eltérések tapasztalhatóak a XIX. - XX. századi perjogi kódexeinkben. Jelen tanulmányban elsősorban a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) hatályos szabályaival kapcsolatos kritikáimnak adok hangot, ebben a körben kísérletet teszek a specálisan nyomozati szakaszhoz kapcsolódó fogalmak dogmatikai tisztázására, illetőleg - a teljesség igénye nélkül - bemutatom a hazai jogtudomány képviselőinek főbb álláspontjait a nyomozati szakasz eljárási szükségességével és jövőképével kapcsolatban.

I. „In medias res” – a nyomozati szak teljes mellőzésének lehetőségei

A Be. alapján a büntetőeljárás főszabály szerint nyomozással kezdődik. E szabály alól mindössze a magánvádas eljárás jelenti a kivételt, amelynek során nyomozás elrendelésére csak az ügyész, vagy a bíróság kifejezetten erre irányuló határozatának következtében kerülhet sor.⁷ Közvádas ügyekben értelemszerűen megkerülhetetlen a nyomozás, a törvény pusztán annak részbeni mellőzését teszi lehetővé.⁸ A nyomozati szakasz létjogosultságával kapcsolatban számos nézőpont ismeretes:

a) Fázsi és Stál szerint ennek lefolytatása felesleges, ha a bűncselekmény, illetőleg az elkövető személye már a nyomozás elrendelése előtt ismertté válik a hatóságok számára, a lehetséges bizonyítási eszközök pedig teljes egészében rendelkezésre állnak.⁹ (Ezek lényegében a már Be.-ben létező bíróság elé állítás feltételei,¹⁰ ugyanakkor jelenleg ennél a konstrukciónál sem kerülhető el a nyomozás).

E nézőpont vitatói abból a feltevésből indulnak ki, hogy a terhelti jogok sérülnek a gyanúsított minőségben történő kihallgatás elmaradásával. Tény, hogy maga az Alkotmánybíróság is a nyomozati szakasz fontossága mellett foglalt állást, amennyiben kimondta, hogy „a gyanúsított kihallgatása az a garanciális eljárási cselekmény, amely az általános szabályok szerinti nyomtatás befejezésének, valamint a vádemelésnek szükségképpen előfeltétele, mivel az

⁵ Sléder: i. m. 23. o.

⁶ Fázsi - Stál: i. m. 33. o.

⁷ A bíróság akkor rendel el nyomozást, ha a feljelentett cselekmény elkövetőjének személye, személyi adatai vagy tartózkodási helye ismeretlen, továbbá ha bizonyítási eszközök felkutatása szükséges; az ügyész akkor rendelhet el nyomozást, ha a vád képviselőjét a személyes meghallgatásra idézés kibocsátása előtt átveszi (499. §).

⁸ Ld. olyan bűncselekmény miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége (187. §).

⁹ Pl. a légalkoholmérő készülék alkalmazásával bebizonyított ittas állapot és a sofőr helyszíni beismerése két olyan körülmény, amelynek fennállása esetében nincs szükség egyéb bizonyíték beszerzésére ahhoz, hogy az ügyész az ittas járművezetés kérdésben vádat emelhessen In Fázsi - Stál: i. m. 35. o.

¹⁰ Az ügyész a terheltet a gyanúsítottként történő kihallgatásától számított harminc napon belül bíróság elé állíthatja, ha a) a bűncselekményre a törvény nyolcvévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést rendel b) az ügy megítélése egyszer c) a bizonyítékok rendelkezésre állnak d) a terhelt a bűncselekmény elkövetését beismerte (517. §).

De iurisprudencia et iure publico

eljárásnak a terhelt jogai szempontjából kiemelkedően lényeges mozzanata {...} A gyanúsított kihallgatása és a terhelt vallomására előírt törvényi rendelkezések adják az eljárási keretét annak, hogy az ügyész, illetve a nyomozó hatóság teljesítse a tisztességes eljáráshoz és a védekezéshez való jog alapvető feltételeit.”¹¹

b) Farkas¹² és Bócz arra az álláspontra helyezkedik, miszerint az előkészítő szakasz a büntetőeljárás szükséges és nélkülözhetetlen eleme: utóbbi szerző szerint „világviszonylatban látható, hogy a modern társadalomban a tiszta vádelvű, tehát olyan büntetőeljárási szisztéma, amelyben a tárgyalást kiváltó vádemelést nem előzi meg semmiféle hatósági eszközökkel rendelkező szakszerű előkészítés (nyomozás, vizsgálat) nem életképes.”¹³

A magam részéről viszont a Fázsi és Stál-féle állásponttal tudok azonosulni, hiszen

- jelenlegi eljárási törvényunktől egyébként nem áll távol az eljárások egyszerűsítésére való törekvés (ld. közvetítői eljárás, vádemelés elhalasztása, vádemelés részbeni mellőzése, bíróság elé állítás, tárgyalás mellőzése, lemondás a tárgyalásról, stb.)
- szükségképpen meg kell gyengíteni azt a szemléletet, miszerint a nyomozó hatóság olyan autonóm hatalmi tényező, amely a saját szervezeti érdekeit jeleníti meg a bűnüldözés során (feladata sokkal inkább az igazságszolgáltatás előkészítése volna)¹⁴
- az azonnali vádemeléssel lényegében a nyomozati szak elmaradása esetén is „szakmai kézben” marad az eljárás, tehát kétlem, hogy a hibalehetőségek száma megnőne
- csökken a „bürokrácia”
- a terhelt kihallgatására vádszakaszban is van lehetőség
- a védelemhez való jog teljes mértékben adott a vád-, és a bírósági szakaszban is

Ugyanakkor fontos követelmény a jövőre nézve, hogy a jogalkotó taxatív (l) határozza meg a nyomozati szakasz mellőzésének feltételeit és ezeket a szabályokat - rendszertanilag - mindenképpen e fejezet szabályai között helyezze el. (164. § - 215. §).

Hozzátennem: a fenti konstrukció – ld. nyomozás mellőzése - lehetőségét egyébként nemzetközi példákkal is alá lehet támasztani: Franciaországban az 1808. évi Code d' instruction criminelle alapján az ügyész 5 évnél nem súlyosabb fogházbüntetéssel fenyegetett vétség elkövetésekor, a terhelt és a tanúk nevének megjelölésével, vizsgálat lefolytatása nélkül indítványozhatta tárgyalás kitűzését, ha erre a feljelentés, illetve a nyomozás adatai alapján alkalmasnak tartotta az ügyet.”¹⁵ Németországban az eljárási kódex alapján „a terheltet legkésőbb a nyomozás lezárása előtt ki kell hallgatni {...} egyszerű esetekben elegendő neki lehetőséget adni ahhoz, hogy írásban nyilatkozzon (163a. §).”¹⁶ Van tehát lehetőség arra, hogy a hatóságok mellőzzék a gyanúsított kihallgatását, akinek ettől még természetesen joga van arra, hogy a nyomozati anyagokra észrevételeket tegyen. A lichtensteini törvény alapján szintén van lehetőség a pusztán feljelentésen alapuló vádemelésre, Svájcban pedig - noha a vizsgálat lefolytatása nem mellőzhető - a nyomozás elkerülhető, ha már a feljelentés alapján elegendő a gyanú a vizsgálat

¹¹ 14/2004. (V. 7) AB határozat, III/A/4. 1, 15. o.

¹² „Az előkészítő szakasz a büntetőeljárás első és egyben a bizonyítás szempontjából legfontosabb fázisa.” Farkas Ákos: *Új alkotmányos elv a magyar büntetőeljárási bizonyításban? A költsönös elismerés elve*. In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 49. o. In Fázsi – Stál: i. m. 39.

¹³ Bócz: *Elgondolások a büntetőeljárás újrakodifikálásához*. In Belügyi Szemle, 1990/1. szám, 53. o. In Fázsi – Stál: i. m. 39. o.

¹⁴ „A felderítés-nyomozás-vizsgálat hármas egysége még tovább erősítette azt a szervezeti kultúrát, ami a bünyügyi rendészetet az igazságszolgáltatással azonos rangú hatósággá avatta. Az autonómiára törekvő rendőrségi hivatal azt a meggyőzést erősíti, miszerint a bűnüldözésnek elsődlegesen belső szervezeti értékeket kell szolgáltatnia és nem az igazságszolgáltatás előkészítését.” Korinek László: *A háborút nem látott bátrak bátorsága*. Belügyi Szemle, 1996/12. szám, 105. o. In Fázsi-Stál: i. m. 44. o.

¹⁵ Nagy Anita: *Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában*. Doktori értekezés, 2007, 6. o. forrás: www.doktori.hu/index.php?menuid=1938vid=232 In Fázsi – Stál: i. m. 42. o.

¹⁶ *Strafprozessordnung* (StPO). <http://www.gesetze-im-internet.de> In Fázsi – Stál: i. m. 42. o.

De iurisprudencia et iure publico

lefolytatásához.¹⁷

II. A gyanú fogalma és szintjei

A nyomozás az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak hivatali hatáskörében, valamint a nyomozó hatóság tagjának hivatali minőségében tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg (170. §).

A nyomozás megindításának szükséges feltétele a gyanú, amely hatóságok és civilek oldalán egyaránt felmerülhet - közzvádas, illetőleg magánindítványra büntethető bűncselekmények esetében is. Bócz írja: „A tapasztalatok szerint a bűncselekmények - vagy gyanús történések - többségét magánszemélyek észlelik, akik úgy érzik: sérelmet szenvedtek.”¹⁸ Mindenekelőtt tehát a gyanú fogalmát kell tisztáznunk, amelynek az idézett szerző szerint négy fontos összetevője van: 1. a közvetlen érzékelés révén szerzhető ismeretek 2. hétköznapi tapasztalatokon, természeti törvényszerűségeken, stb. alapuló feltételezések 3. a tényekre vonatkozó elképzelések igazságtartalmának valószínűsítése 4. a jogellenesség valószínűsítése.¹⁹

A Be. a gyanú fogalmi használata tekintetében egyrészt nem következetes, másrészt hiányos. Ennek két fő oka van: 1. egyes jogszabályi helyek pusztán „gyanúról” rendelkeznek,²⁰ más rendelkezésekben pedig már „megalapozott gyanúról” olvashatunk²¹ 2. a megalapozottság fogalma nincs definiálva (ld. a Be. utóbbi vonatkozásban csak a bírósági szakhoz kötötten ad eligazítást, de ezek a rendelkezések a nyomozati szakasz szempontjából teljességgel irrelevánsak)²² Mindezek alapján a jogalkalmazás, illetőleg a jogtudomány feladata a nyomozati szak szempontjából speciálisnak tekinthető „megalapozottság - fogalom” kimunkálása:

- Cséka szerint a nyomozó a ténymegállapítás kezdetén meg kell, hogy elégedjen a valószínűséggel, ennek azonban nem szubjektív, hanem objektív jellegű adatokból kell következnie²³
- Balog szerint a nyomozó hatóságok a nyomozás befejezésekor kötelesek az objektív igazságot megállapítani, mert ez a vádemelés pozitív feltétele (mindez azonban természetesen nem köti a bíróságot)²⁴
- Bócz szerint ugyanakkor a nyomozás elrendeléséhez szükséges alapos gyanú,²⁵ amely akkor áll fenn, „{...} ha a feltételezett történésnek minden olyan elemére, amely a számításba vett törvényi tényállás objektív oldalára vonatkozik, és leíró elem jelöl, ígérkezik bizonyítási lehetőség.”²⁶
- a magam részéről összességében elegendőnek, illetőleg szükségesnek tartom, ha az alapos gyanút pusztán a terhelt személyi, vagy mozgási szabadságát érintő

¹⁷ Fázsi - Stál: i. m. 43. o.

¹⁸ Bócz: *A „megalapozottság” és a nyomozás.* In Belügyi Szemle, 2012/12. szám, 8. o.

¹⁹ Bócz: i. m. 8. o.

²⁰ Az ügyész a tudomására jutott feljelentést három napon belül határozattal elutasítja, ha magából a feljelentésből megállapítható, hogy a bűncselekmény gyanúja hiányzik (174. §)

²¹ Ld. őrizetbe vétel szabályai

²² Az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, ha *a)* a tényállás nincs felderítve, *b)* az elsőfokú bíróság nem állapított meg tényállást, vagy a tényállást hiányosan állapította meg *c)* a megállapított tényállás ellentétes az iratok tartalmával, *d)* az elsőfokú bíróság a megállapított tényekből további tényre helytelenül következtetett (351. §)

²³ Cséka Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai,* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 303-304. o. In: Sléder Judit: *A büntetőeljárás megindítása.* Doktori értekezés. PTE-ÁJK, Doktori Iskola, Pécs, 2010. 48. o.

²⁴ Balog János: *Az igazság a büntetőeljárásban* Jogtudományi Közlöny 1965. 7. 266. o. In Sléder: i. m. 49. o.

²⁵ „Bűncselekmény egyszerű gyanújáról, pedig akkor lehet beszélni, ha a közzfelfogás szerint nem feltétlenül áll fenn a bűncselekmény lehetősége, de a konkrét egyedi esetben azt mégsem lehet kizárni.” Bócz Endre: *Gondolatok az alapos gyanú fogalmáról,* Rendőrségi Szemle, 1962 / 11. szám, 1044-1045. o. In Sléder: i. m. 52. o.

²⁶ Bócz: i. m. 19

De iurisprudencia et iure publico

kényszerintézkedés foganatosításánál, illetőleg ezt követően a gyanúsított kihallgatásánál kívánjuk meg.

Kiemelném azt is, hogy a gyanúsítás közlési időpontjának több szempontból komoly jelentőséget tulajdonítanak a jogirodalomban: 1. egyes szerzők szerint ebben az időpontban válik terheltté az eljárás alá vont személy 2. Bócz, Erdész, Fülöp-Sléder E., Király és Tóth szerint ez tekinthető a védői jogállás keletkezése kezdő időpontjának²⁷ 3. Bócz szerint „a gyanúsítás közlése az az eljárási cselekmény, amellyel az addig csak „in rem”, tehát a bűncselekmény gyanúja miatt folyó eljárás „in personam” {...} - meghatározott személy - elleni eljárássá válik²⁸ A fentiek alapján a gyanúsítás hatóság általi közlésére csak megalapozott gyanú esetében van lehetőség. Ennek azonban van két fontos előfeltétele: 1. a cselekmény bűncselekmény-jellege megalapozottan feltehető 2. megalapozott az a jogalkalmazói hipotézis, miszerint a cselekményt részben vagy egészben a terhelt követte el.

III. A nyomozati szakban elrendelt kényszerintézkedések elrendelésével kapcsolatos felvetések

A személyi, illetőleg mozgási szabadságot érintő kényszerintézkedések esetében (őrizetbe vétel, előzetes letartóztatás, házi őrizet, lakhelyelhagyási tilalom, távoltage, ideiglenes kényszergyógykezelés) mindig megalapozott gyanú szükséges, míg a többi esetben (házikutatás, motozás, lefoglalás, zár alá vétel, információs rendszerben tárolt adatok megőrzésére kötelezés és elektronikus hírközlő hálózat útján közzétett adatok ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele) elegendő a bűncselekmény egyszerű gyanúja.²⁹ E törvényi differenciálást okszerűnek és arányosnak tekinthetjük, ugyanakkor tendenciózusan kritika éri az elrendelésekkel kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlatot, hiszen jelen aktusok szinte mindig valamilyen hatóság általi feltételezésen alapulnak.³⁰

Bócz szerint a megalapozás ebben az esetben is valamilyen „logikai valószínűsítést” jelent. A szerző szerint ugyanakkor „ennek a logikai eljárásnak fontos követelménye a cselekmény és az elkövető, valamint tárgyi-társadalmi környezetük alapos ismerete {...} A hiányosság az, hogy a cselekmény gyanújának megalapozása nem feltétlenül jár együtt az elkövető személyének és társadalmi környezetének olyan alapos megismerésével, amely az illető egyéni reagálásának prognosztizálásához szilárd alapot adna.”³¹

A Be. alapján a nyomozati szakban a nyomozási bíró dönt többek között a bíróság hatáskörébe tartozó kényszerintézkedésekkel, az elmeállapot megfigyelésével kapcsolatos indítványokról, illetőleg az előzetes letartóztatott pszichiátriai kezelésre igazságügyi megfigyelő és elmeorvos intézetbe történő beutalásáról (207. §). Gyakorló védőként magam is meg tudom erősíteni, hogy a fenti kérdéseket érintő üléseken - pl. előzetes letartóztatás elrendelése esetén - sok esetben egyáltalán nem vizsgálják a terhelt személyi körülményeit, holott a kiskorú gyermekek számának, a bejelentett munkahelynek, a terhelt addig tanúsított kifogástalan életvezetésének, stb. komoly jelentősége lehet. A bíróságok ennek ellenére inkább a cselekmény „tárgyi oldalára” helyezik a hangsúlyt, s pusztán a törvényi fenyegetettség okán rendelnek el a vártnál lényegesen súlyosabb kényszerintézkedéseket.

²⁷ Fenyvesi Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002. 149. o.

²⁸ Bócz: i. m. 21.

²⁹ Id. utóbbi esetekben pont a gyanú megalapozása a cél

³⁰ Kivéve az előzetes letartóztatás elrendelésének alábbi objektív feltételét: a terhelt megszökött, a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elől elrejtőzött, vagy szökést kísérelt meg, illetőleg az eljárás során ellene újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt eljárás indult (129. §).

³¹ Bócz: i. m. 23.

De iurisprudencia et iure publico

IV. A nyomozati szakasz adatgyűjtési módszerei

A nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen arról, vádat emel-e (164. §).

A büntetőeljárás során a hatóságok legtöbbször klasszikus adatszerző módszereket³² vesznek igénybe, kiemelkedő súlyú bűncselekmények felderítésekor azonban titkos adatgyűjtő tevékenységet is végezhetnek. A lehetőségek kategorizálása többféleképpen lehetséges: 1. megkeresés 2. puhatolás 3. környezettanulmány készítése 4. megfigyelés 5. lakosság bevonása az adatgyűjtésbe 6. kriminalisztikai csapda 7. titkos információgyűjtés-és adatszerzés 8. ún. raszternyomozás³³

Mivel a fentiek közül a titkos adatgyűjtési fajták alkalmazása során merül fel a legtöbb alkotmányossági, illetőleg jogértelmezési kérdés, ezért ezek vizsgálatát tartom elsődlegesen indokoltnak: a szóban forgó jogintézmények alapvető jogokat sérthetnek, ennél fogva érinthetik a magánlakás- és családi élet sérthetlenségét, az információáramlás szabadságát, a levéltitokhoz, illetőleg az egyéb személyes adatok védelméhez való jogot, stb. Ennek megfelelően 1. célhoz kötöttek 2. arányosnak és 3. törvény által szabályozottnak kell lenniük az önkényes használat, a joggal való visszaélés elkerülése érdekében.³⁴ Ebben a körben - a Be. hatályos szabályanyaga alapján - három jogintézményt kívánok elemezni: a titkos adatgyűjtés személyi eszközeit, a titkos információgyűjtés egyéb lehetőségeit, illetőleg a titkos adatszerzést.

IV.1. A titkos adatgyűjtés személyi eszközei

Ebbe a kategóriába három személyi csoport tartozik: az informátor, a bizalmi személy, illetőleg a fedett nyomozó. Ezen alanyok egyetlen közös ismérve, hogy kilétük, avagy ebbéli minőségük a megfigyelt személy / személyek számára ismeretlen. Ezen túlmenően azonban lényegi különbségek vannak 1. a tevékenység tartóssága, jellege 2. a szervezethez való tartozás 3. lojalitási szint – megbízhatóság – kockázati tényezők, illetőleg 4. alkalmazásuk engedélyezési menete szempontjából.

1. Az informátor esetében olyan személyről van szó, aki eseti jelleggel, valamilyen személyes előny elérése céljából nyújt felvilágosítást (pl. anyagi ellenszolgáltatás, alacsonyabb szankció kiszabása, a büntetőeljárás lefolytatásának mellőzése, stb.).³⁵
2. A bizalmi személy ehhez képest hosszabb távon és rendszeres jelleggel, több üggyel, illetőleg bűncselekménnyel összefüggésben tájékoztatja a nyomozó hatóságot. Megjegyzendő: ebben az esetben nagyobb a kockázat, hiszen rendszerint olyan alanyról

³² A „klasszikus módszerek” esetében a nyomozó hatóság igénybe veheti a bűnüldöző szervek külön törvényben meghatározott bűnüldözési adatkezelési adatbázisait, a megkeresésre vonatkozó szabályok szerint bárkitől okiratok és adatok rendelkezésre bocsátását, valamint felvilágosítás adását, a feljelentő vagy a sértett állami, helyi önkormányzati szerv, köztestület, gazdálkodó szervezet, alapítvány, közalapítvány vagy egyesület vezetőjétől, illetőleg a vizsgálatra jogosult szervtől vizsgálat tartását és a kár megállapítását kérheti, a bűncselekmény helyszínét megtekintheti, szaktanácsadót vehet igénybe, és a megszerzett adatokat ellenőrizheti. A nyomozó hatóság az adatszerzés során fénykép vagy más adathordozón rögzített kép bemutatásával személyt vagy tárgyat kiválasztathat, illetőleg a bemutatott személyről vagy tárgyról felvilágosítást kérhet (178. §).

³³ „A Bundeskriminalamt (BKA) szövetségi nyomozóhatóság definíciója alapján a Rasterfahndung nem más, mint automatizált összeegyeztetése, összevetése a különböző személyi adatállományoknak, azzal a céllal, hogy azáltal kiszűrjék, redukálják azoknak a személyeknek körét, akik az előzetesen megállapított feltételeknek megfelelnek.” Pilisi Fanni: *Bűnügyi adatgyűjtés, különös tekintettel a raszternyomozásra*. <http://ujbtk.hu/dr-pilisi-fanni-bunugyi-adatgyujtes-kulonos-tekintettel-a-raszternyomozasra/>

³⁴ Nyitrai Endre: *A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés alkalmazása során felmerülő kérdések*. <http://ujbtk.hu/dr-nyitrai-endre-a-titkos-informaciogyujtes-es-a-titkos-adatszerzes-alkalmazasa-soran-felmerulo-kerdesek/>

³⁵ Takács Veronika: *A korrupció nyomozása, különös tekintettel a titkosvizsgálati eszközökre*. Belügyi Szemle, 2012/12. szám, 96. o.

van szó, aki maga is érintett az ügyben, tehát a „kettős lojalitás” problémája folyamatosan fennállhat.³⁶

3. A fedett nyomozó tevékenységére a Be. is konkrétan utal: eszerint a nyomozó hatóság az adatszerző tevékenysége során az ügyész engedélyével a nyomozó hatóság olyan tagját is igénybe veheti, aki e minőségét leplezi (178. §). A fedett nyomozó tehát a titkos információgyűjtés keretében eljáró, a kilétét leplező rendőr, aki - a bizalmi személyhez hasonlóan - hosszabb időn keresztül fejt ki tevékenységét.³⁷ Fontos, hogy alkalmazásához szükséges az ügyész engedélye, hiszen lényegében „ez a biztosítéka annak, hogy tevékenysége összhangban legyen a büntetőeljárás általános elveivel, az emberi jogok garanciális védelmével.”³⁸ Alkalmazására rendszerint akkor kerül sor, ha az elkövetői kör szervezettsége bonyolult, zártan működik és az abba való konspiratív ténykedés informátor, vagy bizalmi személy igénybevételével eredménytelen, vagy kockázatos lenne.

Az 1. és 2. csoportba tartozó személyek kihallgatásával kapcsolatban alapvető fontosságú az inkognitó megőrzése, egyfelől pertaktikai, másfelől védelmi okokból. Amennyiben kihallgatásukra kerül sor az eljárás valamely szakaszában, akkor e szempont érvényesíthető a tanú, illetőleg terhelt zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatásával, illetőleg³⁹ az eljárásba anonim tanúként történő bevonásukkal:⁴⁰ ilyenkor még meg sem kell jelenniük az eljárási cselekményen, hanem csupán a nyomozási bíró hallgatja ki őket az ügyész, a tanú érdekében eljáró ügyvéd és a jegyzőkönyvvezető (tolmács) jelenlétében

IV.2. A titkos információgyűjtés egyéb módszerei

A titkos információgyűjtés (a továbbiakban: Tigy.) az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény 8. cikkének hatálya alá tartozik. A 8. cikk 1. bekezdése szerint „mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.” Továbbá az egyezmény rendelkezik arról, hogy e jog gyakorlása egy demokratikus társadalomban, csak a törvényben meghatározott esetekben, nemzetbiztonsági, közbiztonsági okokból, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, közegészség vagy közérdekek, avagy mások jogainak és szabadságának védelme érdekében korlátozható.⁴¹

1. A bűnüldözési célból folytatott titkos információgyűjtés funkcióját a T/4192. sz. - visszavont - törvényjavaslat az alábbiak szerint határozza meg: „olyan titkos, vagy leplezett tevékenység, amelynek keretében a törvényben meghatározott eszközt és módszert az érintett személy tudta nélkül alkalmaznak és ezek használata a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magántitok, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő jogok korlátozásával jár, vagy járhat.”⁴² Finszter szerint ennek rendeltetése az igazságszolgáltatás előkészítése, amely tevékenység azonban csak akkor lenne legitim, ha lefolytatása kizárólag az ügyész rendelkezési jogkörébe tartozna (a szerző szerint - a vádmonopólium elve szempontjából - aggályos az a jelenlegi állapot,

³⁶ Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I-II*. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004. 710. o. In Takács: i. m. 97. o.

³⁷ Rtv. 68/F § e) pont

³⁸ Bócz Endre – Finszter Géza: *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 315. o. In Takács: i. m. 100. o. o

³⁹ Ennek jogalapja a Be. 244/A § (2) bek. d) pontjából származtatható, amelynél fogva a bíró dönthet úgy, hogy jelen eljárási forma alkalmazását - tömör egyszerűséggel - egyéb védelmi szempontok indokolják.

⁴⁰ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 176-177. o. In Takács: i. m. 99. o.

⁴¹ Nyitrai: i. m. <http://ujbtk.hu/dr-nyitrai-endre-a-titkos-informaciogyujtes-es-a-titkos-adatszerzes-alkalmazasa-soran-felmerulo-kerdesek/>

⁴² Takács: i. m. 95. o.

De iurisprudencia et iure publico

amelyben a nyomozó hatóságnak lehetősége van az információk szelektív továbbítására).⁴³

2. A Be. alapján a nyomozó hatóság reá irányadó törvény szerint végezhet bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtést is (178. §). Ezt a nemzetbiztonsági szolgálatok végzik, amely lényegében a végrehajtó hatalom által kontrollált olyan tevékenység, amely a jelen és a jövő kockázatainak „detektálására” fókuszál.⁴⁴

Esetünkben az 1. pont alá tartozó tevékenység értékelendő, amelynek szabadon alkalmazható, illetőleg engedélyköteles változata is van. Ebben a körben a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) szabályai az irányadóak, amelynek alapján a rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzése, felderítése, megszakítása, az elkövető kilétének megállapítása, elfogása, körözött személy felkutatása, tartózkodási helyének megállapítása, bizonyítékok megszerzése, valamint a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyek védelme, valamint az e törvényben meghatározott költségvetési szervek bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzése érdekében - törvény keretei között - titokban információt gyűjthet (63. §). E tevékenysége akkor kötött bírói engedélyhez, ha ennek keretében 1. magánlakást titokban átkutat, az észlelteket technikai eszközökkel rögzíti 2. a magánlakásban történeteket technikai eszközök segítségével megfigyeli, rögzíti 3. postai küldeményt, valamint beazonosítható személyhez kötött zárt küldeményt felbont, ellenőriz, és azok tartalmát technikai eszközzel rögzíti 4. elektronikus hírközlési szolgáltatás útján továbbított kommunikáció tartalmát megismeri, az észlelteket technikai eszközzel rögzíti, vagy 5. számítástechnikai eszköz vagy rendszer útján továbbított, vagy azon tárolt adatokat megismer, rögzít, felhasználja (69. §).

IV.3. A titkos adatszerzés

Mindenekelőtt leszögezném, hogy jelen jogintézmény a Tigy.-től számos paraméter vonatkozásában különbözik, így az 1. időtartam 2. a feljogosított szervek, valamint 3. a felhatalmazást adó jogszabályok vonatkozásában is. A kettős alkalmazás lehetősége mai napig vitatott a jogirodalomban:

- Fekecs szerint a Tigy. alkalmazására „mind a nyomozás elrendelését megelőzően, mind a nyomozás iratainak ismertetését követően, a büntetőeljárás ügyészi, illetve bírósági szakaszában sor kerülhet”⁴⁵
- Kis szerint ugyanakkor a Be. grammatikai értelmezéséből az következik, hogy „még abban az esetben is, ha a nyomozás elrendelését megelőzően az adott ügyben engedélyhez kötött titkos információgyűjtést folytattak és az ügyben a nyomozást elrendelik – azaz megindul a büntetőeljárás –, kizárólag titkos adatszerzésnek van helye.”⁴⁶

A titkos adatszerzés lényegében olyan alapvető jogokat érintő titkos nyomozás, amely a büntetőeljárás törvényben meghatározott bűncselekmények elkövetésének gyanúja miatt, az ott meghatározott feltételek alapján indul meg annak érdekében, hogy a vádemelés, illetőleg a büntetőjogi felelősség kérdésében minden kétséget kizáró döntés születhessen. Lefolytatására csak az ügyésznek, illetőleg a nyomozó hatóságoknak van lehetőségük a nyomozás elrendelését

⁴³ Dunavölgyi Eszter - Finszter Géza - Mészáros Ádám: *A közélet tisztasága elleni bűncselekmények vizsgálata a jogesetelemzés módszerével*. Kutatási jelentés, 2009, 22. o. In Takács: i. m. 96. o.

⁴⁴ Takács: i. m. 95. o.

⁴⁵ Fekecs Gyula: „Titkos információgyűjtés, vagy titkos adatszerzés?”, *Belügyi Szemle*, 2005/6. szám, 52. o. In Kis László: *A titkos adatgyűjtés szerepe a büntetőeljárásban, különös tekintettel az Európai Unió keretében folytatott együttműködésre*. PhD értekezés, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2009. 23. o. http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/drkis_ertmh.pdf

⁴⁶ Kis: i. m. 23. o.

De iurisprudencia et iure publico

követően a vádemelésig bezárólag.

Az Alkotmánybíróság rögzítette 2/2007. (I. 24.) AB határozata 4.1. pontjában, hogy a titkos adatgyűjtési eszközök és módszerek a demokratikus jogállamban egyes, súlyos bűncselekmények kapcsán, ahol a hagyományos eszközök nem bizonyulnak elegendőnek, igénybe vehetők, ekként az ezzel járó alapjog-korlátozás önmagában nem szükségtelen, azonban mindezekre csupán kivételes, átmeneti, végső megoldásként kínálkozhat lehetőség.⁴⁷

A Be-ben foglalt szabályai alapján az ügyész és a nyomozó hatóság bírói engedély alapján az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, elfogása, valamint bizonyítási eszköz felderítése érdekében a nyomozás elrendelésétől a nyomozás iratainak ismertetéséig az érintett tudta nélkül 1. a magánlakásban történeteket technikai eszközzel megfigyelheti és rögzítheti 2. postai küldeményt, beazonosítható személyhez kötött zárt küldeményt felbonthat, ellenőrizhet, és azok tartalmát technikai eszközzel rögzítheti, valamint elektronikus hírközlési szolgáltatás útján továbbított kommunikáció tartalmát megismerheti, az észlelteket technikai eszközzel rögzítheti 3. számítástechnikai eszköz vagy rendszer útján továbbított, vagy azon tárolt adatokat megismerheti, rögzítheti és felhasználhatja (200. §).⁴⁸

V. Nyomozás szabálysértési ügyekben

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.) alapján szabálysértési eljárás feljelentés, vagy a szabálysértési hatóság vagy a bíróság hivatali hatáskörében szerzett tudomása, illetve a helyszíni bírság kiszabására jogosult szerv vagy személy általi észlelés alapján indul meg (78. §). Magánindítványra üldözendő szabálysértés miatt csak a sértett kívánságára indítható meg a szabálysértési eljárás (79. §).

Nánási értékes tanulmánya rávilágít a szabálysértési értékre elkövetett lopásokkal kapcsolatos gyakorlati problémákra. Az ilyen - tipikusan bolti, áruházi – cselekmények esetében a biztonsági személyzet tagjai tipikusan jegyzőkönyvet, vagy valamilyen egyéb feljegyzést készítenek. Ezek a dokumentumok általában tartalmazzák „az elkövetés helyét és idejét, az eljárás alá vont személy személyi adatait és a szabálysértéssel érintett tárgyak, dolgok felsorolását, azoknak a sértett áruház által megjelölt értékét, valamint annak közlését, hogy a szabálysértésről készült-e felvétel.”⁴⁹ A kérdés csak az, hogy ezeket a dokumentumokat önmagukban lehet-e feljelentésnek tekinteni?

A Szabs. tv. alapján a feljelentésnek tartalmaznia kell a feljelentett cselekmény helyének és idejének, továbbá az elkövetés körülményeinek a leírását, a bizonyítási eszközök megjelölését, továbbá, az eljárás alá vont személy ismert személyi adatait (78. §). Ezen felül, a feljelentésnek a 22/2012. (IV. 13.) BM rendelet⁵⁰ alapján, károkozás esetén tartalmaznia kell - amennyiben ismert -

⁴⁷ Kis: i. m. 27. o.

⁴⁸ Titkos adatszerzésnek 1. öt évig terjedő vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény 2. üzletszerűen vagy bűnszövetségben elkövetett, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény 3. az új pszichoaktív anyaggal visszaélés, a kitartottság, a lelkiismereti és vallásszabadság megsértése, az ózonréteget lebontó anyaggal visszaélés, a hivatali visszaélés bűncselekménye 4. az egészségügyi termék hamisítása, az emberkereskedelem, a kerítés, a prostitúció elősegítése, a gyermekpornográfia, a környezetkárosítás, a természetkárosítás, a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése, a bűnpártolás, a vesztegetés, a vesztegetés elfogadása, a hivatali vesztegetés, a hivatali vesztegetés elfogadása, az embercsempészás három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett alakzata 5. a minősített adat és a nemzeti adatvagyon elleni bűncselekmények 6. az 1.-5. pontban meghatározott bűncselekmény kísérlete, valamint - ha az előkészülete a törvény büntetni rendeli - előkészülete esetében van helye (201. §).

⁴⁹ Nánási Illés: *A szabálysértési törvények kapcsolata más törvényekkel egy bírósági eljáráson keresztül*. In Belügyi Szemle, 2012/12. szám, 55. o.

⁵⁰ a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény végrehajtásával kapcsolatos rendelkezésekről, valamint ahhoz kapcsolódó egyes rendeletek módosításáról

De iurisprudencia et iure publico

a károkozó és a károsult megnevezését, a kár jellegét, hozzávetőleges mértékét, a biztosítást igazoló okirat számát, a biztosító megnevezését, biztosítási fedezet hiányában annak tényét, a helyszínen alkalmazott intézkedéseket, eljárási cselekményeket, valamint az eljárás alá vont személy nyilatkozatát a szabálysértés elkövetésének körülményeiről, illetve saját felelősségéről, stb. (4. §).

Ha a fentiekből indulunk ki, akkor a biztonsági személyzet által alkalmazott megoldások többségében elfogadhatóak, hiszen minden esetben olyan irat képezi az intézkedés alapját, amely egy beazonosítható személy pontosan körülírt cselekménye miatt annak felelősségre vonását indítványozza. Nánási szerint ezt a rendőrség legtöbb esetben el is fogadja, ugyanakkor kérdésként merül fel, hogy a bíróságnak is minden esetben akceptálnia kell-e ezeket az iratokat, vagy pedig - előkészítő eljárás hiányában - meg kell szüntetniük az eljárást.⁵¹ A „gordiuszi csomó” megoldása valóban az lehet, hogy - ha az említett jegyzőkönyveket, feljegyzéseket nem is fogadjuk el feljelentéseknek, akkor az arról hivatalos minőségben tudomást szerző rendőr által készített dokumentumokat már igen.⁵²

A Szabs tv. felértékelte az előkészítő eljárás fontosságát, ugyanis főszabály szerint valamennyi elzárással is büntethető szabálysértés esetén kötelezővé tette annak lefolytatását (117. §), amelynek koordináló szerve a rendőrség. A törvény alapján ugyanakkor a bíróság a tényállás tisztázása érdekében 1. meghallgatja az eljárás alá vont személyt, szükség esetén a sértettet, a feljelentőt, illetve más tanút 2. felhívja a feljelentőt további adatok közlésére 3. szakvéleményt szerez be, meghallgatja a szakértőt 4. iratokat, tárgyi bizonyítási eszközöket szerez vagy szereztet be, illetőleg 5. külön jogszabályban meghatározott feltételek alapján más szerveket adatok közlésére hív fel, ha az iratok tartalma alapján nem lehetséges az ügy érdemi elbírálása (120. §).

A kérdés csak az, hogy ilyen szabályozási háttérrel van-e lehetősége a bíróságnak arra, hogy az iratokat visszaküldje azok hiányosságára való hivatkozással? Úgy vélem, hogy a bíróságnak ezt a jogát nem lehet elvitatni, elvégre „az eljárás eredményességét szolgálja az, hogy a tényállás felderítését, az elkövető kilétének megállapítását, a bizonyítási eszközök felkutatását és biztosítását az Sztv. annak a szervnek - a rendőrségnek - a hatáskörébe utalja, amely az ezzel kapcsolatos szakmai tapasztalatokkal {...} nagyobb mértékben rendelkezik {...}”⁵³

VI. Záró gondolatok

Mint látható, a nyomozati szakkal kapcsolatban számos jogalkotási, jogalkalmazási és dogmatikai kérdés felmerült az elmúlt időszakban, a fenti tanulmány ezeknek pusztán rövidített kivonatát, egyfajta szemelvényét adja. Folyamatosan napirenden vannak a gyanú, illetőleg a feljelentés értelmezésével, az eljárások megindításával kapcsolatos kérdések, és akkor még mindig nem érintettük a terhelt, valamint a védő jogaival, illetőleg az egyes kényszerintézkedések alkalmazásával kapcsolatos gyakorlatot. Ami bizonyos, hogy a téma szakirodalma rendkívül gazdag és szerteágazó, amelyre nagy szükség mutatkozik - elsősorban a „jogállami büntetőjog” szabályainak minél szélesebb körben történő elsajátítása, a magyar jogalkalmazás általi folyamatos adaptálása végett.

⁵¹ Megjegyezném, hogy a Be. 267. § -ban foglalt törvényes vád hiánya miatti megszüntetéssel párhuzamos megoldást sem a korábbi, sem a jelenlegi szabálysértési törvény nem tartalmaz.

⁵² Nánási: i. m. 55. o.

⁵³ Rózsás Eszter – Cserép Attila – Fábíán Adrián: *Szabálysértés kommentár*, Complex Kiadó Kft., Budapest, 2001. 17. o. In Nánási: i. m. 56. o.